

Araştırma Makalesi / Research Article

**“GEVREK” KELİMESİNİN KÖKENİ, ANLAMLARI
VE YAYILDIĞI COĞRAFYA ÜZERİNE***

Mehmet Oğuzhan KUŞOĞLU**

Öz: Türklerin milattan önceki yüzyıllardan başlamak suretiyle Çin'den Balkanlara kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada yerleştikleri bilinen bir gerçektir. Böylesine geniş bir alanı yurt tutan farklı Türk boylarının, farklı dillerde konuşan komşu kavim ve milletlerle yoğun bir kültürel alışverişte bulunmaları doğaldır. Bu coğrafyalardan biri de Balkanlardır. Hunlardan başlamak üzere, yüzyıllar boyunca çok sayıda farklı Türk devlet ve topluluğu Balkanlara yerleşmiştir. Bölgede en son hüküm süren Osmanlı Devletinin ise bu coğrafyada en uzun süre bulunan Türk devleti olduğu bilinmektedir. Balkanlar için “Rumeli” tabirini kullanan Osmanlılar, XIV. yüzyıldan itibaren fethettikleri bölgelere Anadolu'dan Oğuz-Türkmen boylarını iskân ettirmişlerdir. Bu Türk boyları, Anadolu'dan taşıdıkları kültürel özelliklerini bölge halklarına öğretirken Bulgarca, Sırpça, Yunanca, Arnavutça, gibi dillere Türkçeden binlerce kelime vermişlerdir. Balkan dillerine geçen kelimelerden biri de “gevrek” olmuştur. Esasen “zayıf”, “kırılgan”, “nazik”, “yumuşak” manasında Türkçe bir sıfat olan “gevrek” kelimesi, İzmir yöresinde, aynı zamanda Balkan dillerinin birçoğunda “simit” yerine kullanılan bir isim olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gevrek, Gevre-, Simit, İzmir, Çağdaş Türk Yazı Dilleri, Balkan Dilleri.

**ABOUT THE ORIGIN, MEANINGS AND
GEOGRAPHY OF THE WORD “GEVREK”**

Abstract: It is a known fact that the Turks settled in a very wide geography extending from China to the Balkans, starting from the

*Bu makale 15.05.2025-18.05.2025 tarihleri arasında İzmir-Çeşme'de gerçekleştirilen UTAK (Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Kongresi) Sosyal Bilimler Sempozyumunda sunulan bildiri metninin düzenlenmiş hâlidir.

** Dr. Öğretim Üyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, mokusoglu@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8658-1456.

centuries before Christ. It is natural that the different Turkish tribes that settled in such a wide area had intense cultural exchange with neighboring tribes and nations speaking different languages. One of these geographies is the Balkans. Starting with the Huns, many different Turkish states and communities have settled in the Balkans over the centuries. It is known that the Ottoman State, which last ruled the region, was the Turkish state that existed in this geography for the longest time. The Ottomans, who used the term "Rumelia" for the Balkans, settled Oghuz-Turkmen tribes from Anatolia in the regions they conquered starting from the 14th century. These Turkish tribes taught the cultural characteristics they carried from Anatolia to the people of the region and gave thousands of words from Turkish to languages such as Bulgarian, Serbian, Greek and Albanian. One of the words that passed into the Balkan languages was "gevrek". The word "gevrek", which is essentially a Turkish adjective meaning "weak", "fragile", "gentle", "soft", has become a noun used instead of "simit" in the Izmir region, as well as in many Balkan languages.

Key Words: Gevrek, The Verb "Gevre-", Bagel, İzmir, Modern Turkic Written Languages, Balkan Languages.

Extended Abstract

The Turkish language, which is the mother tongue of approximately 200 million people in the world and spoken in a very wide area extending from the Sakha-Yakut Autonomous Republic of the Russian Federation in the east to the Balkans in the west, has had cultural interactions with many tribes and nations in historical and modern times. The mediating element that provided this interaction was undoubtedly language. Turkish communities exchanged words with the languages of different ethnic groups and nations that lived next door to them, were under their rule, or shared the same religion and belief in the geographies where they were located. The Turks, who have been in the Islamic civilization circle for centuries, have naturally taken thousands of words from Arabic, the language of religion, and from Persian, the language of their historical neighbors, the Iranians, who are also Muslim nations, and have added them to the vocabulary of Turkish. In addition, it is known that Turkish has added thousands of words to its vocabulary from European languages, especially French, because it was a follower of the new civilization established in Western Europe in the last century of the Ottoman Empire. On the other hand, it should not be forgotten that Turkish has given tens of thousands of words to the languages of other nations. Especially in the Balkans, where different Turkish tribes and states settled and took root, starting from the period of the European Hun Empire, the contribution of the Turkish language to the languages spoken in this geography has been great. It is an accepted fact that during the Ottoman rule, there were many words taken from Turkish in the Slavic languages spoken in the Balkans, such as Bulgarian, Macedonian, Serbian, Croatian and Bosnian, and in the Latin language Romanian, as well as in Greek and Albanian, which are members of the Indo-European language family and are not included in any subgroup, and in Hungarian, a Uralic

language. One of the words that Turkish gave to the Balkan languages is the word "gevrek". The word "gevrek" is originally Turkish. It is known that the form of the word "kevrek" encountered in texts belonging to the Old and Middle Turkish periods is derived from the verb "kevre-", which originally meant "to lose strength", "to weaken", "to loosen", "to spread", "to become brittle". The pronunciation of "kevrek" has been pronounced as "gevrek" in historical and modern Oghuz Turkish (Old Anatolian Turkish, Ottoman Turkish, Turkish of Turkey) as a rule, with the change of k > g at the beginning of the word. It is also a striking fact that this word, which is essentially an adjective and expresses that the beings are weak, brittle, soft, easily breakable and crumbly, has preserved this meaning in Turkish dialects of Turkey and has been used as a food name in some regions. The word "gevrek" is the name of a type of food like crackers in the Konya region, while it represents a type of bread in the dialects of the provinces of Artvin and Çorum, and it is the name of a type of dish made from goose meat in the province of Xanthi in the Western Thrace region of Greece. The region where the word is used in the sense of "bagel" is the province of İzmir. As it is known, the word "bagel" is not preferred much in İzmir, and the local people mostly use the word "gevrek" instead. The fact that the word "gevrek", which is the subject of our study and is preferred instead of the word "simit" in the İzmir region, is the name of the same food (simit) in many Balkan languages is really interesting and a matter that needs to be considered. This situation gives us the idea that the word in question passed into the Balkan languages thanks to the Oghuz-Turkmen tribes that the Ottoman Empire brought from Anatolian lands and settled in the Balkans. Another piece of data that reinforces this idea is that, especially since the beginning of the 20th century, İzmir has become a city of immigrants. As is known, with the gradual withdrawal of the Ottomans from the Balkans during the decline period, the Balkan Turks were forced to return to Anatolian lands after centuries. Throughout the 20th century, people from different parts of the Balkans came and settled in Istanbul, Thrace and the Aegean regions in particular. While a significant portion of the population of İzmir today consists of the local Yörük-Turkmen elements that we encounter throughout the Aegean region, another significant and large population belongs to the Turkish communities that migrated from the Balkans. According to our estimates and findings, some of the Turkmens who were settled in the Balkans from Central and Western Anatolia, especially from the 14th-15th centuries onwards, within the scope of the migration and settlement policies of the Ottomans, must have continued to keep the word "gevrek" alive in the Balkans, which they used both as an adjective with the meanings mentioned above and as a noun for "simit". The Balkan nations, like many Turkish words they adopted, learned and adopted this word (gevrek) from the Turks both as an adjective meaning "fragile", "easily broken", "dry", "gentle" and as a noun meaning "bagel", and they benefited from both meanings in their daily lives. Thus, the word in question took its place in the language of both the Balkan Turks and other ethnic groups and nations living in the region for centuries, including the meaning of "bagel". As we mentioned above, the immigrants who came from the Balkans and settled in the İzmir region in the last century may have also ensured that the word "gevrek" became widespread in the sense of "bagel". In fact, the word "domat", which is used

instead of “tomato” in the İzmir region, has the same pronunciation (domat-домат) in Modern Bulgarian and means “tomato”, which, in our opinion, strengthens our idea on this subject.

Giriş

Osmanlıların güçlü bir beylik olup Balkan fütuhatına başladığı XIV. yüzyıldan itibaren İç ve Batı Anadolu’dan farklı Oğuz-Türkmen boyları Balkanlara yerleşmişlerdir. Gazi Süleyman Paşa’nın 1354 yılında Gelibolu’ya geçmesiyle başlayan bu süreç, Osmanlı Devletinin Balkanların tamamına hâkim olduğu yükselme devrinde zirveye ulaşmış, ancak devletin zayıflamasıyla birlikte, özellikle Balkan Savaşlarının (1912-1913) ardından siyaseten son bulmuştur. Bundan sonraki süreç ise Balkanlarda yaşayan Türk ve Müslüman ahalinin Anadolu topraklarına göç etmesi hadisesi olmuş ve XX. yüzyıl boyunca bu hareketlilik aralıklarla devam etmiştir.

Osmanlıların kuruluş döneminde Balkanlara yerleştirilmeye başlayan Anadolu Türklerinin esasını Yörük Türkmenler (Yürükler) oluşturmuştur. Osmanlı Devletinin dördüncü padişahı olan Yıldırım Bayezid devrinde bu unsurların öncülerinin günümüzde Yunanistan’ın Batı Trakya Bölgesindeki Serez’e, Kuzey Makedonya topraklarında kalan Vardar’a ve bugün Bulgaristan Devleti sınırları içerisinde bulunan Filibe’ye (Plovdiv) getirildiğini bilmekteyiz. Sözü edilen bu göç ve yerleşim hareketlerinin gerçekleştiğini bildiren Leunclavius, Wilhelmy, Oberhummer, Jirecek, Louschan, Bajraktarevic gibi Avrupalı bilginlere göre bu topraklara ilk yerleşenler Manisa-Saruhan bölgesi Türkleri olmuştur.¹ Bu bölgeden (Manisa-Saruhan) Balkanlarda adını zikrettiğimiz şehirlere gelip yerleşme hadisesi, Âşık Paşa Zade ve Lütfi Paşa tarihlerine göre, Yıldırım Bayezid’den de önceki dönemde, sultanın babası I. Murad (Hüdavendigâr) devrinde başlamıştır. Bu kaynaklarda adları geçen ve Hüdavendigâr devrinde Saruhan’dan Serez’e yerleşen Türkmenler için “yürük” yerine “göçer ulular” ve “göçer il/el” deymi kullanıldığını, Oruç Bey tarihinde ise bu topluluklar için “göçer yürükler” tanımının yapıldığını öğrenmekteyiz.² Bu bilgiler ışığında, Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde Anadolu’dan Rumeli-Balkan coğrafyasına ilk yerleşen Oğuz-Türkmenlerin, Manisa ve civarında hüküm sürdüğü bilinen Saruhanoğullarının topraklarından geldiği açıkça anlaşılmaktadır. Balkanlara yerleştirilen bu yöre insanlarının kendilerine özgü Türkçelerini, gündelik hayata dair tercih ettikleri her tür sözcük ve deymi de bu yeni coğrafyaya yaymaları ve onları komşu milletlerin lisanlarına dâhil etmeleri

¹ M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli’de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İşaret Yayınları, İstanbul 2008, s. 13.

² M. Tayyib Gökbilgin, a.g.e., s. 13.

doğaldır. Yazımıza konu olan “gevrek” kelimesi gibi birçok sözcük de yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere, bizim kanaatimize göre bilhassa Batı Anadolu’dan (Manisa ve civarı) Rumeli-Balkan coğrafyasına yerleşen Türklerin dilinde yaşamaya devam etmiş ve sonraki yurtlarında yan yana yaşadıkları kavimlerin dillerine de geçmiştir.

“Gevrek” Kelimesinin Anlamları ve Etimolojisi

Türkçede hem sıfat hem de isim görevinde kullanılan “*gevrek*” kelimesi köken itibarıyla Öz Türkçe bir sözcük olup “*gevre-*” fiiline fiilden sıfat ve isim türeten “-k” ekinin eklenmesiyle meydana getirilmiştir. Bahse konu olan “gevre-” fiili ise, Uygur ve Karahanlı Türkçesinde “*kevre-*” olarak yer almıştır. Hakas Türkçesinde “kibre” biçiminde yaşadığını bilinen “kevre” kelimesi Osmanlı Türkçesinde “gevrek” olarak geçmekte ve kelime “kırılgan, ufalanabilir” (frigale, friable) temel anlamını taşımaktadır.³ Karahanlı Türkçesinde Dîvânü Lûgâtî’t-Türk’te geçen “kevre neng” ifadesi “hint yağı bitkisi gibi kırılgan bir ağaç türü olup” Kıpçak Türkçesinde “kewrek” ve “kewrük” telaffuzlarıyla geçen kelime “kevre-” eyleminden türemiştir.⁴ Clauson’a göre, “kevre-” eylemi “kev-” fiilinden gelmekte, ancak “kev-” fiili “kevre-” halini alıncaya kadar geçirdiği süreçte farazi bir “**kever*” aşamasını geçirmiş olmalıdır⁵. Ona göre “kevre-” eylemi, farazi “kever” isminden, “kever” de “kev-” fiilinden türetilmiş olmalıdır.⁶ Bununla birlikte, “(genellikle elbiseler (?) için) kısmen kurumak, az veya çok kuru hale gelmek” anlamını ihtiva eden ve günümüzde bazı çağdaş lehçelerde “keb-” ve “kep-” olarak yaşayan “*kebi-*” fiili de Kâşgarlı’da “ton kebidî” (elbise kısmen kurudu)⁷ örneğiyle önümüzde durmaktadır. Tuncer Gülensoy ise “gev-” fiilinden başlamak suretiyle “geviş” ismi, “gevre-” fiili ve ondan türeyen “gevrek” sıfat ve ismini, ayrıca “gevşe-” ile “gevşek” in aynı farazi fiil kökünden geldiğini (**kēb-*)⁸ izah etmiştir. Bu düşüncüyü hâkim kılan bir başka destekleyici husus da, “gevre-” (< kevre-) ve ondan türeyen “gevrek” (< kevre) sıfatının Klasik Moğolcada “b” li telaffuzları ile yer almış olmasıdır. Modern Moğolcada *XEBPEI* (*hevreg*) söyleyişiyle yaşayan kelimenin Eski Moğolcadaki telaffuzu “*keberreg/keberig*” olup anlamı Türkçe

³ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972, s. 690.

⁴ Sir Gerard Clauson, a.g.e., s. 690.

⁵ Sir Gerard Clauson, a.g.e., s. 690.

⁶ Sir Gerard Clauson, a.g.e., s. 691.

⁷ Sir Gerard Clauson, a.g.e., s. 687.

⁸ Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 367-368.

“gevrek” sıfatının içerdiği anlamlarla aynıdır. “zayıf”, “ince”, “çabuk kırılan”, “dayanıksız”, “ince”, “kırılgan”, “nazik” gibi anlamlara gelen bu kelimenin Moğolcada istinat ettiği fiil tabanı ise “*kebere-/kebire-*” olup söz konusu fiilin anlamı da yine Türkçe “gevre-” e uygun bir biçimde “yıpranmak”, “eskimek”, “kullanılmaz hale gelmek” olarak tarihî metinlerde yerini almıştır. Bu fiil Modern Moğolcada (MM) “*XEBPEX*” (*hevreh*) telaffuzu ile yaşamaktadır. Bu kelimeden “+da-/+de-” isimden fiil yapma ekiyle türetilen “*keberegde-*” (MM “*XEBPEГДЕХ*” *hevreghdeh*) eylemi de yine benzer bir mana ile “kırılabilir ve zayıf olmak”, “ince, nazik ve kırılgan olmak”, “gevremek” manalarını ihtiva ettiği görülmektedir.⁹ Buna ek olarak, yine Moğolcada “çiğnemek, geviş getirmek” anlamına gelen “*kebi-*” (MM “*XIBEX*” *hiveh*), eylemi, “kabuk, tahıl kabuğu, kepek” manasındaki “*kebeg*” (MM “*XEBEГ*” *heveg*)¹⁰ ismi ile “bölmek”, “parçalara ayırmak”, “kemirmek” ifadelerini anlamca karşılayan “*kebkerü-*”¹¹ fiilinin varlığı da, “gevre-” ve “gevrek” kelimelerinin her iki dilde izlediği tarihî seyri gözler önüne sermektedir.

Sevortyan’ın sözlüğünde (Etimologičeskiy Slovar’ Tyurkskih Yazıkov) (ESTYa), “zayıf” ve “kırılgan” anlamlarını karşılayan ve “kevsce-/gevsce-” fiilleriyle bağlantılı olduğu vurgulanan “*kevrek/gevrek*”¹² kelimesinin etimolojisi hakkında malumat verilmiş, ayrıca bu kelimenin tarihî ve çağdaş Türk yazı dillerinde sekiz farklı mana içerdiği belirtilmiştir:

“1. Ломкий (kırılgan), 2. Сухарь (peksimet), 3. Хрустящий (çıtır), 4. Слабый (zayıf), 6. Дряблый (gevşek), 7. Рыхлый (yumuşak, gevrek), Рассыпчатый (gevrek), 8. Мягкий (yumuşak), Нежный (nazik, çıtkırıldım), Токий (ince, zarif).”¹³

ESTYa’da “gevrek” kelimesinin “gevre-” fiilinden geldiği ve bunun Osmanlı Türkçesinde dönüşlü çatılı “geveren-” ve faktitif çatılı “gevret-” fiilleriyle birlikte kullanıldığı aktarılmış ve “gevre-” in Dîvânu Lûgati’t-Türk’te (DLT) geçen “kevre-” (kevrä-)¹⁴ fiilinden geldiği vurgulanmıştır. Ardından, Ramstedt, Bang ve Németh’in tespitlerine yer verilmiş ve

⁹ Ferdinand Lessing, *Moğolca-Türkçe Sözlük*, 2003, s. 700.

¹⁰ Ferdinand Lessing, a.g.e., s. 700.

¹¹ Ferdinand Lessing, a.g.e., s. 701.

¹² Yervant Sevortyan, *ESTYa (Etimologičeskiy Slovar’ Tyurkskih Yazıkov) K-K*, Moskva, 1997, s. 17.

¹³ Yervant Sevortyan, *ESTYa (Etimologičeskiy Slovar’ Tyurkskih Yazıkov) B-Г-Д*, Moskva, 1980, s. 7-8.

¹⁴ *DTS (Drevnyeturksiy Slovar’)* (*Eski Türkçenin Sözlüğü*), Leningrad, 1969, s. 304, Yervant Sevortyan, *ESTYa (Etimologičeskiy Slovar’ Tyurkskih Yazıkov) B-Г-Д*, Moskva, 1980, s. 8.

özellikle Ramstedt’in “gevrek” sözünün Türkçe “kep-” (kurumak) kökü ile Moğolca “kebereg-” fiilini ve onlardan türeyen Osmanlı Türkçesindeki “gevrek (gävräk), Hakasça “kibrek (kibräk), Şorca “kebrek” (käbräk), Kazakça “küyrök” (küjrök) ile Moğolca “kebereg/kebreğ < *keberek” (kırılğan) kelimelerini karşılaştırarak onları eşitleyen düşünceleri aktarılmıştır.¹⁵ N. Poppe’ye göre “*keberek” sözünden gelen Moğolca “kebereg”, Ramstedt’in tahminine göre Türkçe “kep-” (kurumak) sözünden gelmiş olmalıdır ve Türkçede hem isimlerden hem de fiillerden fiil türeten “-ra-” ekinin eklenmesiyle oluşan “gevre-” (gev-re-) sözcüğünün temelini de oluşturmaktadır.¹⁶ İlâveten Türkçe, Kazakça, Kumukça, Tuvaca “*kep-*”, Tatarca “*kıp-*”, Çuvaşça “*tip-*” telaffuzları ile yaşayan ve “kurumak, solmak”, ayrıca yine Çuvaşçada “bayatlamak” anlamlarına gelen fiiller, isim kökü “*kep” ile bağlantılıdır ve ondan türeyen Türkçe “*kep-e-*” ve Kumukça “*keb-i-*” gibi fiiller, yine aynı anlamı taşıyan (kurumak) “gevre-” fiiliyle ilintilidir. İsim kökü “kep”, kendisini Türkiye Türkçesi ağızlarındaki “kurumak” manasına gelen “*gevel-*” (gev-el- < *keb-el- < *kep-el-) ve aynı zamanda yine “kurumak, kuru ve kırılğan olmak” anlamındaki *güver-* (< güv-er-) fiilinde de göstermektedir. Fiil kökü olan “kep-” ise “keb”, “kib” biçimleriyle “*kebrek*”, “*kibrek*” türemiş kelimelerinde müşahade edilmektedir.¹⁷ W. Bang, “gevre-” fiilini, “zayıflamak, yumuşak duruma gelmek” anlamına gelen “gevşe-” ile aynı kökten geldiği yönünde fikir beyan etmiştir.¹⁸ Gyula Németh ise yine Sevortyan’ın aktardığına göre “*gevre-~kevre-*” ve ondan türeyen “*gevrek~kevrek*” ile “*gemir~kemir-*” fiillerini doğrudan bağlantılı olarak saymıştır.¹⁹

Toparlayacak olursak, “gevre-” (< kevre-) fiili ile ondan türeyen “gevrek” (< kevrek) sıfat ve isminin, “*kev-*” fiilinden geldiği ve onun da farazi “**kēb-*” eylem kökü ile ilintili olabileceği yönünde bilim insanlarının çoğunluğu arasında bir fikir birliği mevcuttur diyebiliriz. Gerçekten de, Klasik Moğolcada “çiğnemek, geviş getirmek” anlamına gelen “*kebi-*” ile Eski ve Orta Türkçede aynı anlamda kullanılan “*kev-*” ve onun edilen çatılı hali “*kevil-*” fiilinin (zayıflamak, kırılğan hale gelmek manasındadır) mevcut olması dikkat çekicidir. İlâveten Clauson’un, Kâşgarlı’dan verdiği örnekte görüldüğü gibi, Türkçe “*kebi-*” eyleminin “kurumak” anlamını içermesi, günümüz Türkçesinde zayıf ve ince yapıli insanlar için kullanılan “kuru”, “çitkırıldım” gibi tabirler de kelimenin kökü olan “gev-” fiilinin

¹⁵ Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 8.

¹⁶ Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 8.

¹⁷ Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 8.

¹⁸ Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 9.

¹⁹ Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 9.

izlediği seyri “**kēb-* > *kev-* > *gev-*” olarak yorumlamamıza imkân vermektedir.

Türkiye Türkçesi Yazı Dilinde “gevrek” Kelimesi ve Anlamları

Modern Türkiye Türkçesinde gerek “gevre-” fiilinin gerekse ondan türeyen “gevrek” sıfatı ve isminin anlamları şöyledir:

Gevremek: “1. Kolay kırılır duruma gelmek. 2. (Ekin için) olgunlaşmak.”²⁰

“Çok kuruyup gevrek duruma gelmek.”²¹

“1. İncelmek, kurumak. 2. Olgunlaşmak (Ekin hakkında). 3. Ölmek, gebermek.”²²

“Gevremek.”²³

“1. Kolay kırılır, dağılır duruma gelmek; çok kurumak. 2. Soğuk, sıcak, açlık, susuzluk gibi olumsuz durumdan çok etkilenmek. 3. (Ekin için) aşırı olgunlaşmak, sararmak. 4. Ateşte veya güneşte yanmak.”²⁴

Gevrek: “1. Kolayca kırılıp ufalanan. 2. Ağzın içinde kolayca parçalanıp dağılacak biçimde hazırlanmış bir çörek türü. 3. Şen, neşeli (gülüş).”²⁵

“1. Kolay kırılıp ufalanan. 2. (Ses ve kahkaha için) Canlı, şen, şakrak. 3. Kıtır kıtır yenen bir çeşit kuru çörek.”²⁶

“1. Kuru olan ve kolayca parçalanan (şey). 2. Kurutulmuş ekmek, galeta (bkz. “akık”).”²⁷

“Gevrek. Simit ya da bir tür ekmek.”²⁸

“1. Esnekliği olmadığı için çabuk kırılıp dağılan. 2. (Gülüş için) kesik kesik, neşeli ve kıvrak. 3. Bu şekilde ses çıkararak. 4. Mayalı hamurdan

²⁰ TrS (Türkçe Sözlük), Ankara 1998, s. 938.

²¹ İlhan Ayverdi, Ahmet Topaloğlu, *Kubbealtı Lugatı-Türkçe Sözlük*, İstanbul 2007, s. 387.

²² Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, Üçüncü Cilt: F-J* İstanbul 2016, s. 209.

²³ Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 368.

²⁴ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük Cilt 2*, İstanbul 2017, s. 2144.

²⁵ TrS (Türkçe Sözlük), Ankara 1998, s. 938.

²⁶ İlhan Ayverdi, Ahmet Topaloğlu, *Kubbealtı Lugatı-Türkçe Sözlük*, İstanbul 2007, s. 387.

²⁷ Andreas Tietze, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, Üçüncü Cilt: F-J* İstanbul 2016, s. 209.

²⁸ Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara 2007, s. 368.

hazırlanarak fırında pişirilen oldukça kuru ve uzun süre saklanabilen bir tür peksimet. 5. Simit. Gevrek ekmek: Yufka ekmeği.”²⁹

Tarihî Türk Lehçelerinde “Gevrek” Kelimesi

“*gevre-*” (< kevre) fiili ve ondan türeyen “*gevrek*” sıfat ve ismi, Eski Türkçe metinlerden Orhon ve Yenisey yazıtlarında yer almamaktadır. İlk olarak Eski Uygur Türkçesi döneminde karşımıza çıkan ve “kırılgan”, “zayıflık, zayıflık hali” anlamlarını kapsayan “kevre”³⁰, söz konusu lehçede “*kev-*” (“zayıflatmak”³¹ “gevelemek, (ağızda) çiğnemek”³²), “*kevil-*” (“(güç) azalmak, zayıflamak, zayıf düşmek”³³, “zayıflatılmak”³⁴) ve “*kevşen-*” (“kendini zayıf göstermek, zayıf olarak görülmek”, “gevşemek, yumuşamak”)³⁵ fiilleri ile ilintilidir. Karahanlı Türkçesinde, Kâşgarlı Mahmud’un Dîvânü Lûgati’t-Türk’ünde, çift dudak v’si (w) ile hem *kewre-* fiili ve *kewrek* sıfat ve ismi, hem de onun kökü olan *kew-* (< kēb-) fiilinden türeyen sözcükler örnekleriyle yer almıştır. Bu kelimeler şöyledir:

kew-: “nesneyi ağızda çiğnemek fakat yutmamak; ayrıca lafi gevelemek”). *Er sözüg kewdi.* (Adam sözü ağızda geveledi).³⁶ *Tançunu kewdi.* (Lokmayı çiğnedi ama yutmadı).³⁷

kewel: “(At için) rahvan ve soylu.”³⁸. Buradaki rahvan ile “gevşek” anlamındaki “rahat” ın anlam yakınlığı önemlidir.

²⁹ Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük Cilt 2*, İstanbul 2017, s. 2144.

³⁰ Jens Wilkens, *Handwörterbuch des Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch) Eski Uygurcanın El Sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*, Göttingen, 2021, s. 360.

³¹ Jens Wilkens, a.g.e., s. 359.

³² Jens Wilkens, a.g.e., s. 360, Ümit Özgür Demirci, “Eski Türkçede Fiiller”, Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 82.

³³ Jens Wilkens, a.g.e., s. 359, Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972, s. 689, Ümit Özgür Demirci, a.g.e., s. 350.

³⁴ A. von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, çeviren: Mehmet Akalın, Ankara 2003, s. 279, Ahmet Caferoğlu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2011, s. 108.

³⁵ Jens Wilkens, a.g.e., s. 360, Ümit Özgür Demirci, a.g.e., s. 390.

³⁶ *DTS (Drevnetyurksiy Slovar’)* (*Eski Türkçenin Sözlüğü*), Leningrad 1969, s. 304, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lûgati’t-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Ankara 2020, s. 238, Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it Türk Kâşgarlı Mahmud*, Ankara 2013, cilt: 2, s.16, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, *Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lûgati’t-Türk Türk Dilinin İlk Sözlüğü*, İstanbul 2025, s. 236.

³⁷ *DTS*, a.g.e., s. 304, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 238, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 2, s. 16, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 236.

³⁸ Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 180.

kewgin: **kewgin aş:** “Doyurucu olmayan yemek.”³⁹. “Sağlığa zararlı yemek.”⁴⁰

kewil-: “gücü zayıflamak”. *Er küçi kewildi.* (Adamın gücü zayıfladı, gevşedi).⁴¹

kewre-: “gücü azalmak, zayıflamak, gevşemek.”. *Anın küçi kewredi.* (Onun gücü zayıfladı).⁴²

kewret-: “gücünü azaltmak, gevşetmek, zayıflatmak”). *Ol anıg küçin kewretti.* (O, onun gücünü zayıflattı).⁴³

kewrek: **kewrek neng:** “Kene otu misali, ağaçların gevrek ve yumuşak olanları.”⁴⁴

kewrik: “çakırdiken”⁴⁵, “gürgen ağacı”⁴⁶

kewşe-: 1. “geviş getirmek”, 2. “yumuşamak, gevşemek”.

“*Tewe ot kewşedi.* (Deve yemle geviş getirdi).⁴⁷ *Qurç neng kewşedi.* (Sert şey gevşedi, yumuşadı).”⁴⁸

³⁹ DTS, a.g.e., s. 304, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 192, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 1, s. 443.

⁴⁰ Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 198.

⁴¹ DTS, a.g.e., s. 304, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 272, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 2, s.137, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 269.

⁴² DTS, a.g.e., s. 304, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 468, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 3, s.41, 282, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 429.

⁴³ DTS, a.g.e., s. 304, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 337, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 2, s.334, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 327.

⁴⁴ DTS, a.g.e., s. 304, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 241, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 1, s.479, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 213.

⁴⁵ Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 209, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 213.

⁴⁶ Besim Atalay, a.g.e., cilt: 1, s.479.

⁴⁷ DTS, a.g.e., s. 305, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 469, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 3, s. 287, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 431.

⁴⁸ DTS, a.g.e., s. 304, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 3, s. 287, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 431.

kewşek: **kewşek etmek:** “Güzel mayalanmış, iyi pişmiş ve şişmanlatıcı, besleyici ekmek.”⁴⁹ **kewşek neng:** “Yumuşak ve gevşek olan herhangi bir şey, örneğin ince bir giysi”⁵⁰.

kewşen-: “Deve [veya başka bir hayvanın] geviş getirmesi”. *Tewe kewşendi.* (Deve geviş getirdi).⁵¹

kewşeş-: “Develerin birbirini görerek, karşılıklı geviş getirmesi”. *“Tewe ot kewşeşdi.* (Develer birbirlerine bakarak geviş getirdi).”⁵²

kewşet-: 1. “yumuşatmak”, 2. “geviş getirtmek”. *“Ol qatig nengni kewşetti.* (O, sert şeyi gevşetti). *Ol tewesin kewşetti.* (O, devesine geviş getirtti).”⁵³

kewtür-: “Birinin gücünü zayıflatmak için bir başkasını görevlendirmek”. *“Ol anıg küçin kewtürdi.* (O, birisini, onun gücünü zayıflatmak amacıyla görevlendirdi).”⁵⁴

Kıpçak Türkçesinde, “Kitâbu’l-İdrâk Li-Lisâni’l-Etrâk” (Kİ) eserinde “Gevrek” kelimesi “*kevrük*” telaffuzu ile yer almaktadır ve bu kelime sıfat görevinde ve yaygın anlam olan “kırılgan, kolay ufalabilir, parçalanabilir” anlamını içermektedir. Bununla birlikte, yine Kıpçak Türkçesi metinlerinden “Kitâbu Bulgatü’l-Müştâk Fî Lügati’t-Türk ve’l-Kıfçak” (BM) eserinde bir “*kevre*k” kelimesine rastlanmaktadır ki eserdeki anlamı “deniz gevreği” dir. Ayrıca “*kevşe-*” fiili, Kitâbu’l-İdrâk Li-Lisâni’l-Etrâk’da (Kİ) tıpkı DLT’de olduğu gibi “geviş getirmek” manasını muhafaza etmiştir. “*kevşe-*” den türetilen “*kevşen-*” fiilinin de yine aynı anlamla (geviş getirmek) bir diğer Memlûk Kıpçak Türkçesi eseri olan “Et-Tuhfetü’z-Zekıyye Fî’l-Lûgati’t-Türkiyye” (TZ) de yer aldığını belirtmekte fayda vardır.⁵⁵ “İhtiyarlamak” manasına gelen “*kevül-*” fiili

⁴⁹ Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, *Kâşgarlı Mahmud Divânı Lügati’t-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Ankara 2020, s. 469, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 431.

⁵⁰ DTS, a.g.e., s. 304, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 241, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 3, s. 287, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 213.

⁵¹ DTS, a.g.e., s. 304, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 307, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 2, s. 252, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 302.

⁵² DTS, a.g.e., s. 305, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 342, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 2, s. 351, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 332.

⁵³ DTS, a.g.e., s. 305, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 338, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 328.

⁵⁴ DTS, a.g.e., s. 305, Ahmet Bican Ercilasun/Ziyat Akkoyunlu, a.g.e., s. 289, Besim Atalay, a.g.e., cilt: 2, s. 338, Mustafa Kaçalın/Mehmet Ölmez, a.g.e., s. 285.

⁵⁵ Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2003, s. 142.

de yine güçsüzleşmeyi, zayıflamayı, maddeten kırılğan bir yapıya sahip olmayı ifade etmekte olup “Kitâbu’l-İdrâk Li-Lisâni’l-Etrâk” (Kİ) eserinde kendine yer bulmuştur.⁵⁶ Bütün bunların haricinde, BM, Kİ ve TZ’de “saman” anlamına gelen bir “*kevük*”⁵⁷ sözcüğüne rastlanmaktadır ki bu da, geviş getiren hayvanların ağızlarında rahatlıkla çiğneyip sindirebileceği bir yiyecek olarak yine “kev-” (çiğnemek, geviş getirmek) fiilinden türetilmiş bir isimdir. Yine Kİ’de geçen ve bir ağaç türü olarak nitelendirilen “*kevül*”⁵⁸ ün de aynı kökten türediği açıktır.

Yukarıda da etraflıca belirtildiği üzere “*gevrek*” kelimesi, Eski ve Orta Türkçe dönemlerinden itibaren izini sürebildiğimiz “kevre-” fiilinden türetilen “kevrek” sıfat ve isminin Batı (Oğuz) Türkçesindeki karşılığıdır. Anadolu sahasına ait metinlerde XVII. yüzyıl öncesinde “gev-” ve “gevşe-”⁵⁹ mevcut olmakla birlikte “gevrek” kelimesine rastlanmamıştır. Batı Türkçesinde “gevrek” kelimesinin geçtiği bilinen ilk tarihî metinlerden birisi Evliya Çelebinin Seyahatnamesi olmuştur. Seyahatnamede “gevrek” kelimesi, tıpkı günümüzde İzmir ağzında olduğu gibi “simit” anlamında verilmiştir. Evliya Çelebi, “gevrek” i Manisa yöresine ait “halka biçimi, peksimet gibi sert pişirilmiş bir çeşit simit”⁶⁰ olarak ifade etmiştir. Seyahatnamede verilen bu bilgi, İzmir ve Manisa illerinde “gevrek” in uzun asırlar boyu “simit” i karşıladığı gerçeğini ortaya koyan en sağlam kanıtlardan biri önümüzde durmaktadır.

XVII. yüzyılda İstanbul’da yaşamış olan Lehistan’ın (Polonya) Osmanlı nezdindeki temsilcisi Meninski’nin sözlüğü “Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae” adlı eserde Arap ve Latin harfleriyle *كورك* (*gewrek*) olarak verilen kelimenin Latince karşılığı “fragilis” ve “friabilis” olarak verilmiş olup bunlar kelimenin birinci anlamı olan “kırılğan” ve “ufalanabilir” sıfatlarını temsil etmektedir.⁶¹ Buna ilave olarak Meninski, Fransızca “craquelin”⁶² tabirini de bahse konu olan sözcüğün karşılıklarından biri olarak vermiştir. Craquelin’in Fransız

⁵⁶ Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaathı, a.g.e., Ankara 2003, s. 142.

⁵⁷ Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaathı, a.g.e., Ankara 2003, s. 142.

⁵⁸ Recep Toparlı, Hanifi Vural, Recep Karaathı, a.g.e., Ankara 2003, s. 142.

⁵⁹ TS (Tarama Sözlüğü), Cilt: 3, Ankara 1996, s. 1677.

⁶⁰ Robert Dankoff, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, Katkılarıyla İngilizceden Çeviren: Semih Tezcan. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 37. İstanbul 2004, s. 136.

⁶¹ Meninski, F.M. *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, Viennae, Austriae 1680, s. 4063.

⁶² Meninski, F.M. a.g.e., Austriae 1680, s. 4063.

tatlılarının yapımında kullanılan ve tereyağı, şeker ve unun yoğurulup soğutulmasıyla elde edilen kıtır ve ince bir hamur olduğu bilinmektedir.

Şemseddin Sami'nin Kamûs-ı Türkî adlı sözlüğü de “gevrek” kelimesinin anlamlarını vermiş olup bu anlamların ikisi sıfat, biri ise isimdir. İsim olarak verilen karşılığın ise, “simit de dâhil olmak üzere ağızda çabuk dağılan, ufalanan hamur işlerinin genel adı olduğu da açıkça belirtilmiştir:

“Gevrek: 1. Kuru olup kırılmakta veya ısırılmakta kıtır kıtır eden, çabuk kırılan, ezilmeyip ve uzanmayıp kırılan: *Gevrek çörek, simit, gevrek et.* 2. Gevrek şeylerin kırılması sesine benzer bir ses çıkaran: *Gevrek bir gülmesi vardır.* Bu suretle kırılarak veya böyle bir ses çıkararak: kuzu gevrek gevrek yaprak yiyordu; *Gevrek gevrek gülüyor.* Kıtır kıtır yenen kuru simit veya çörek, galeta, peksimet: *Çay ile bir iki gevrek yedim.*”⁶³

Çağdaş Türk Yazı Dilleri ve Türkiye Türkçesinin Ağızlarında “Gevrek”

“gevrek” kelimesinin Çağdaş Türk yazı dillerinde, farklı telaffuzlarıyla aslı anlamı olan “kırılğan”, “kuru”, “zayıf” gibi sıfatları karşıladığı, mecazen de yumuşak huylu ve kırılğan, hassas ruhlu kimseleri nitelediği anlaşılmaktadır. Söz konusu kelimenin bazı lehçelerde birtakım ağaç ve bitki adlarının içinde yer aldığı, ancak “simit” ve benzeri herhangi bir hamur işini karşılamadığı görülmektedir.

Azerbaycan Türkçesinde “*kövrək*”, bazen de “*kövrək*” telaffuzu ile müşahade ettiğimiz sözcük, köken itibarıyla “*kövrə-*” (bir şeyi yapacak gücü ve kudreti olmamak) fiilinden gelip anlamları şöyledir:

“1. çabuk ufalanan, çabuk dağılan, çabuk kırılan, 2. Zayıf, titrek, nazik, yumuşak, hüzünlü, ağlamaklı, 3. Çabuk etkilenen, hisli, yufka yürekli, yumuşak huylu).”⁶⁴

Lehçede aynı kökten türeyen “*kövrəl-*”, “*kövrəlt-*”, “*kövrəklən-*”, “*kövrəkləş-*” fiilleri ile “*kövrəklik*” isimleri mevcuttur. Ayrıca “*kövrək mürdəşər*” (yabani akdiken, erkek akdiken, siyah kızılagaç) “*kövrək söyüd*” (gevrek söğüt) “*kövrəkə/kövrəkə/gövrəkə*” (kıkırdak otu) ve “*kövrək murdarça*” (hünnap, çiğde)⁶⁵ gibi bitki ve ağaç adlarının varlığı oldukça dikkat çekicidir.

Gagavuz Türkçesinde “*gevrek*” kelimesi, Türkiye Türkçesindeki telaffuzla aynı olacak biçimde ve sıfat görevinde kullanılmaktadır.

⁶³ Şemseddin Sami, *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul 1999, s. 1195.

⁶⁴ ADİL (Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti), III. Cild (K-R), Bakı 1983, s. 100, Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, 1. Cilt: A-K, Ankara 2018, s. 1866.

⁶⁵ Seyfettin Altaylı, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, 1. Cilt: A-K, Ankara 2018, s. 1866-1867.

Kelimenin Gagavuzcadaki birinci manası “kırılğan”, ikinci manası ise “kurumuş, kuru” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Türkiye Türkçesindeki “gevrek gevrek gülmek” deyimini bu lehçemizde de “*gevrek gevrek gülmää*” söyleyişiyle yaşamaktadır.⁶⁶ Kelimenin kökü olan fiil “*gevremää*” fiili “kurumak, kuru olmak” ve “kıtır kıtır olmak” manasına gelip bu fiilden türeyen faktitif çatılı “*gevretmää*” ise “kurutmak” demektir.⁶⁷

Özbek Türkçesinde “*kuvrak (күврак)*” olarak telaffuz edilen kelime “çiğnendiğinde kıtır kıtır olan salatalık, kelek kavun vs hakkında kullanılan ifade” anlamıyla karşımıza çıkmaktadır.⁶⁸

Kazak Türkçesinde “*kevrek (кейрек)*” isminin anlamı “kurumuş” olarak dikkat çekmektedir.⁶⁹ Bununla birlikte “halsiz, cesaretsiz, çekingen, yumuşak huylu” insanları ifade eden *küyrek (күйрек)* ismi dikkat çekmektedir ki bu da “*küyre- (күйре-)*” fiilinden gelmektedir, bizim “zayıflamak, güçsüz olmak, kırılmak” anlamındaki “gevre-” in esas karşılığı da bu fiildir ve anlamı da “yıkılmak, kırılmak, bozulmak” olmaktadır⁷⁰. Kazak Türkçesinde “*küyre-*” fiilinden türeyen “*küyrel- (күйрел-)*” (yıkılmak, kırılmak), “*küyres- (күйрес-)*” (yıkılma, kırılma işlerine ortak olmak), “*küyret- (күйрет-)*” (yıkma, kırma), “*küyretil- (күйретіл-)*” (yıkılmış, kırılmış olmak) fiilleri ile “küyrek” isminden türetilen “*küyrektilik (күйректік)*” (halsizlik, cesaretsizlik, boşluk) isminin varlığı, Kazak Türkçesinin yazı dilinde “gevre-” ve “gevrek” in ne denli işlek olduğunu gözler önüne sermektedir.

Hakas Türkçesinde “*kibrek (кубрек)*”, Şor Türkçesinde “*kebrek (кебрек)*” olarak geçen sıfatın anlamı da tıpkı diğer lehçelerdekine benzer biçimde “gevrek, kırılğan, kolay kırılır” olmaktadır.⁷¹ Bu durum, daha önceki satırlarda da bahsedildiği üzere, “gevre-” fiilinin kökeninde yer aldığı “gev-” fiilinin en eski biçimi olduğu varsayılan “*keb-” (Ramstedt’e

⁶⁶ G. A. Gaydarcı, E. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, *Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık (Gagauzsko-Russko-Moldavskiy Slovar’)*, Moskva 1973, s. 106.

⁶⁷ G. A. Gaydarcı, E. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, a.g.e., s. 107.

⁶⁸ ÖDİL (Özbek Tilining İzohli Luğatı), I. Cilt, Moskva 1981, s. 402.

⁶⁹ Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar, *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1984, s. 133.

⁷⁰ Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar, a.g.e., s. 144, Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan, *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2003, s. 255.

⁷¹ Emine Gürsoy-Naskali, Viktor Butanayev, Almagül İsina, Erdal Şahin, Liaisan Şahin, Aylin Koç, *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara 2007, s. 247, Yervant Sevortyan, *ESTYA (Etimologičeskij Slovar’ Tyurkskih Yazıkov) B-Γ-Д*, Moskva, 1980, s. 8.

göre < kep-) fiilini tekrar hatırlatmakta olup, söz konusu biçimler (kibrek ve kebrek) bu hususta birer örnek olarak ESTYa’da belirtilmiştir⁷².

Yukarıda sunduğumuz edebî dillere ait örneklerin yanı sıra Tatar Türkçesinin ağızlarında *köyräk* (көүрәк), *küyräk* (күүрәк), *küiräk* (күйрәк), *köirök* (көйрөк), *köyörök* (көйөрөк) söyleyişleriyle yaşayan kelime, Kırgız Türkçesi ağızlarında da *küirök* (күйрөк)⁷³ biçiminde söylenmektedir. Ayrıca Kırgız Türkçesi yazı dilinde “*küyrök*” sözcüğünün “dağlarda biten bir meyve ağacı yahut çilek çalısı”⁷⁴ manasında olduğunu da belirtmek gerekir ki, Kıpçak Türkçesi metinlerinde geçen ve “saman” anlamına gelen “kevük”, bir tür ağaç olan “kevül” ile anlam yakınlığı göze çarpmaktadır.

Anadolu ve Rumeli ağızlarında “gevrek” kelimesinin ihtiva ettiği anlamlar aşağıdaki gibidir:

Gevrek:

1. Simit. (İzmir).⁷⁵
2. Elli, elli beş santimetre boyundaki tütün fidanları. (Tokat).
3. Kendirin dış kabuğu ve çarpıldıktan sonra içinde kalan ufak parçaları. (Tokat).
4. Ceviz büyüklüğünde dikenli meyvesi olan bir çeşit kamış. (Tangal, Sinop).
5. Mısır ya da buğday ununun kaymakla yoğrulmasıyla yapılan bir çeşit ekmek. (Yavuz, Şavşat, Artvin).⁷⁶
6. Kaz etiyle yapılan bir çeşit yemek. (İskeçe-Yunanistan).⁷⁷

Gevrek Ekmek: Yufka ekmeği. (İskilip, Çorum).⁷⁸

Yukarıda verilen örneklerden görüldüğü üzere, “gevrek” kelimesi, ölçünlü Türkiye Türkçesinde ve diğer tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinde ilkin sıfat görevinde olup “kırılgan”, “zayıf”, “kolay ufalanan”, “ince”, “nazik” gibi

⁷² Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 8.

⁷³ Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 7.

⁷⁴ K. K. Yudahin, *Kırgız Sözlüğü Cilt: 2 (K-Z)*, Ankara 1998, s. 545.

⁷⁵ Aylin Çakır, “İzmir İli Ödemiş-Kiraz-Beydağ İlçesi Ağızları (Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)”, Doktora Tezi, İzmir 2018, s. 140, 313, 314, 435.

⁷⁶ *Derleme Sözlüğü (DS) Cilt VI*, Ankara 1993, s. 2014.

⁷⁷ Adıye Şimşek, *İskeçe İli Ağızları*, Ankara 2020, s. 310; Muharrem Özden, Levent Doğan, Fatma Sibel Bayraktar, *Trakya Ağızları Sözlüğü Cilt I*, Edirne 2018, s. 477.

⁷⁸ *Derleme Sözlüğü (DS) Cilt VI*, Ankara 1993, s. 2014.

anlamları ihtiva eden bir durumdayken, Anadolu ve Rumeli ağızlarında ya bir ot cinsi, ya bir çeşit ekmek ya da bir yemeği tanımlayan bir isim konumundadır. “gevrek” in bir bitki, ot parçası veya çıtır bir hamur işinin adı olması, Karahanlı Türkçesinden itibaren gözlemlediğimiz bir durumdur. İlk örneklerine DLT’de rastladığımız “gevrek” (< *kevre*k), kene otu gibi yumuşak ve esnek bitkilerin adı olmuş, “kev-” fiiline “-gın/-gin” sıfat-fiil ekinin getirilmesiyle türetilen “*kevgin*” (kevgin aş), keza “gevşe-” (<kevşe-) eyleminden türeyen *kevşek etmek* de “yumuşak”, “nazık” ve “ince” bir yiyeceği temsil eden isimler olarak karşımıza çıkmıştır. Yine hatırlanacağı üzere Kıpçak Türkçesi metinlerindeki “*kevre*k”, “*kevük*” ve “*kevül*” ile Modern Azerbaycan Türkçesinde genellikle yabancı otları ve ağaçları tarif eden “*gövrək*” de Türk tarihinde “kev-”, “kevşe-” ve elbette “kevre-” fiillerinden türetilen sıfatların “kolay kırılan, parçalanabilen, zayıf” bitki ve yiyeceklerin de adı olduğunu bize anlatmaktadır. Bu gelenek yukarıda verilen Türkiye Türkçesi ağızlarına ait örneklerle de desteklenmektedir. Örnekler arasında bilhassa hamur işleri ve onların içinden de “simit” dikkatimizi çeken hususlar arasındadır. Zira Artvin Şavşat yöresinde mısır ya da buğday ununun kaymakla yoğurulmasıyla elde edilen ekmek ile üstünde defalarca durduğumuz, Kâşgarlı’da geçen güzel mayalanmış ve iyi pişmiş “kevşek etmek” arasında bir yakınlık olduğu göze çarpmaktadır. “kevşek” ile “kevre” in ve doğal olarak “kevşe-” ile “kevre-” semantik birliğinden daha fazla söz etmeye lüzum yoktur. “etmek” isminin ise Türkçedeki “ekmek” in eski adı olduğu da malumdur. Yine “gevrek” in Osmanlı kültüründe kolayca ağızda dağılan, kuru ve çıtır hamur işlerinden birçoğunu (galeta, simit, çörek, peksimet vs) tarif ettiğinden de yukarıda (Evliya Çelebi, Meninski, Ş. Sami) bahsedilmişti. Nitekim bugün “gevrek” dediği zaman, Anadolu’da ve Balkanlarda rastlanan hamur işlerinin farklı biçimlerde olduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse, Konya gevreği dediği zaman susamlı ya da susamsız bir “galeta”, Selanik gevreği dediği takdirde de bir nevi “peksimet” gözümüzün önünde canlanmaktadır. İzmir yöresinde ise herkesin bildiği üzere “simit” akla gelmektedir. Burada sırası gelmişken, Evliya Çelebi Seyahatnamesinde simide Manisa yöresinde “gevrek” dediğini hatırlatmakta fayda vardır, zira bu satırların yazarının vurgulamak istediği hususlardan biri de Ege Bölgesinden Balkanlara gerçekleşen göç ve iskân sayesinde “gevrek” in simit anlamıyla günümüzde Balkanlarda yaşamasıdır.

“Simit” Kelimesinin Etimolojisi

Türkiye Türkçesi yazı dilinde, Türk yemek kültürünün vazgeçilmez lezzetlerinden biri olan «simit» kelimesinin birden fazla anlamı karşıladığı bilinmektedir. “Denizde can kurtarmaya yarayan çember şeklindeki araç,

can simidi”, otomobillerin direksiyonları için kullanılan “simit” ya da “direksiyon simidi”, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ince bulgur için kullanılan “simit” ve o bulgurla etin birlikte kızartılmasıyla yapılan “simit kebabı”, “Mevlevilerin sikke üzerine destar altlığı olarak sardıkları bez”, “bazı satıcıların başları üzerine koyup üstüne tabla oturttukları içi pamuk dolu bez ya da pamuk halka” bunlardan bazılarıdır. Ancak bunlar haricinde «simit» dendiği zaman Türk halkının aklına ilk gelen, yiyecek olan simittir:

“Halka şekline getirilen beyaz un hamurunun fırında çıtır hâle gelinceye kadar pişirilmesiyle elde edilen susamlı veya susamsız yiyecek”.⁷⁹

“Simit” adı, köken itibarıyla Yunanca olup bu sözcük Arapçaya ve ardından Türkçeye geçmiştir. Simit, hem Yunanca hem de Arapçada «irmik» anlamında kullanılmıştır.⁸⁰ Modern Yunancada simit tercih edilen kelime ise “Kuluri” dir.⁸¹

Yun. *simigdalı* > Ar. *semīd*.

Türkiye Türkçesi ağızlarında “simit” kelimesi için “gevrek” tabirini tercih eden yöre, İzmir ili olmuştur. İzmir ili ağızlarında “gevrek” kelimesi bir özel ad olarak, diğer illerden farklı olarak “simit” adının karşılığı olarak kullanılmaktadır.

Türk Dünyasında “Simit” Anlamında Kullanılan Kelimeler

Modern Türk yazı dillerinde “gevrek” kelimesinin “simit” anlamında kullanılmadığını yukarıda görmüştük. Buna ilave olarak, “simit” kelimesi Türkiye Türkçesi haricinde yalnızca Kırım Tatar ve Kırgız lehçelerinde var olup, diğer Türk lehçelerinde bu kelime mevcut değildir. Çağdaş Türk lehçelerinde anlamca “simit” kelimesini karşılayan kelimeler şu şekildedir:

Azerbaycan Türkçesi: *bublik, qoğal*.⁸²

Türkmen Türkçesi: *Halka görnüşli kōke*⁸³

Özbek Türkçesi: *kulcha (non)*⁸⁴

⁷⁹ İlhan Ayverdi, Ahmet Topaloğlu, *Kubbealtı Lugatı-Türkçe Sözlük*, İstanbul 2007, s. 955.

⁸⁰ Ayverdi, Topaloğlu, a.g.e., s. 955.

⁸¹ Azmi Aksoy, *Yunanca-Türkçe Türkçe-Yunanca Sözlük*, Alfa Yayınları, İstanbul 2003, s. 611.

⁸² *KLTS*, Ankara 1991, s. 783.

⁸³ *KLTS*, a.g.e., s. 783.

⁸⁴ *KLTS*, a.g.e., s. 783, Berdak Yusuf, Mehmet Mahur Tulum, *Sözlük (Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi/Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994, s. 367, *ÖDİL (Özbek Tilining İzohli Luğati)*, 1981, s. 404.

Kazak Türkçesi: *toqaş*⁸⁵

Kırgız Türkçesi: *simit, tögörök nan*⁸⁶, *kalaç*⁸⁷, *tokoç*⁸⁸

Tatar Türkçesi: *klindir, baranka, rogalik*⁸⁹, *bublik, kelinder*⁹⁰

Başkurt Türkçesi: *kirändil, baranka, rogalik*⁹¹

Uygur Türkçesi: *töngä nan, bublik*⁹²

Karakalpak Türkçesi: *bublik, bilezik nan*⁹³

Kumuk Türkçesi: *minav/minaw*⁹⁴

Karaçay-Balkar Türkçesi: *qalaşçıq*⁹⁵

Gagavuz Türkçesinde: *kolaç*⁹⁶

Kırım Tatar Türkçesinde: *simit*⁹⁷, *qalaç*⁹⁸

Balkan Dillerinde “Gevrek” Kelimesi

Türkçeden Balkanlarda konuşulan lisanlara geçen “gevrek” kelimesi, bu dillerde benzer ve farklı telaffuzlarla ve çeşitli anlamlarda kullanılmıştır. İlaveten bu sözcüğün Rusça ve Ermeniceye de geçtiğini belirtmek gerekmektedir. Bu dillerin bazılarında (Bulgarca, Romence, Sırpça, Makedonca, Arnavutça, Yunanca, Ermenice) kimi zaman edebî dilde, kimi zaman ise ağızlarda “gevrek” in tıpkı İzmir yöresinde rastladığımız gibi,

⁸⁵ *KLTS*, a.g.e., s. 783; Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan, *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2003, s. 540.

⁸⁶ *KLTS*, a.g.e., s. 782.

⁸⁷ a.g.e., s. 387. “beyaz ekmek, somun” manasında.

⁸⁸ a.g.e., s. 35. “ekmek, pide, bazlama, mayalı ekmek vs” manasında.

⁸⁹ *KLTS*, a.g.e., s. 783.

⁹⁰ *Rusça-Tatarça Sözlük (Russko-Tatarskiy Slovar')*, Moskva, 1997, s. 49.

⁹¹ *KLTS*, a.g.e., s. 782.

⁹² *KLTS*, a.g.e., s. 783.

⁹³ *Rusça-Qaraqalpaqça Sözlük (Russko-Karakalpakskiy Slovar')*, Moskva, 1967, s. 67.

⁹⁴ a.g.e., s. 63, Çetin Pekacar, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2011, s. 200.

⁹⁵ *Orus-Qaraçay-Malqar Sözlük (Russko-Karaçaevo-Balkarskiy Slovar')*, Moskva 1965, s. 51.

⁹⁶ G. A. Gaydarci, E. K. Koltsa, L. A. Pokrovskaya, B. P. Tukan, *Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laftık (Gagauzsko-Russko-Moldavskiy Slovar')*, Moskva 1973, s. 276.

⁹⁷ S. M. Useinov, *Qırımtatarca-Rusça Luğat (Russko-Krımşkotatarskiy Slovar')*, Simferopol' 2007, s. 22.

⁹⁸ Refik Muzafarov, Nüzhet Muzafarov, *Kırım Tatar Türkçesi Türkiye Türkçesi Rusça Sözlük*, Ankara 2018, s. 181.

«simit» anlamına geldiği görülmektedir. Bununla birlikte, Rusça *kovriga*, Bulgarca *kovrig* ile Macarca *körő* sözcüğü “simit” anlamına gelmemektedir. Her üç kelime, kanaatimizce Kıpçak Türkçesinden bu dillere (Rusça, Bulgarca ve Macarca) geçen bir alıntı olmalıdır. Nitekim bu sözcükler Kıpçak Türkçesi ve lehçeleri gibi söz başı ince “k” fonemimi korumaktadır. Romence *kovrig* ise Rusça ve Bulgarcadaki biçimlerle (Rus. *kovriga*, Bul. *kovrig*) aynı kökten gelmekle birlikte doğrudan “simit” anlamını kazanmıştır. Kelime başında “g” konsonantı olan varyantlar ise Oğuz kaynaklı (Osmanlı Türkçesi) olmalıdır. Aşağıda “gevrek” kelimesinin farklı telaffuzlarla geçtiği komşu dillerde sahip olduğu anlamlarla birlikte, bu dillerde “simit” anlamına gelen sözcükler de sunulmuştur:

Rusça: *kovriga*⁹⁹: “gevrek; ekmek dilimi, somun”,¹⁰⁰ “büyük somun”¹⁰¹. Edebî dilde “simit” anlamına gelen kelime: *bublik*.¹⁰²

Ermenice: *gevrek, gevrecik, gövrek*: “kırılgan, kolay ufalanan; simit”.¹⁰³

Macarca: *körő*¹⁰⁴: “gevrek, gevremiş; kolay kırılan gevrek deri; kurutulmuş etli meyve, kurut”.¹⁰⁵ Edebî dilde “simit” anlamına gelen kelime: *szezámegos perec*.¹⁰⁶

Romence: *covrig*: (okunuşu “kovrig”) “simit”, *covrigar*: “simitçi”.¹⁰⁷

⁹⁹ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320, Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 9.

¹⁰⁰ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320.

¹⁰¹ V. G. Şçerbinin, *Russko-Turetskiy Slovar' (Rusça-Türkçe Sözlük)*, Moskva 1989, s. 205.

¹⁰² Roza Rizovna Yusipova, *Yeni Türkçe-Rusça Sözlük*, Multilingual, İstanbul 2006, s. 521.

¹⁰³ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320, R. A. Açaryan, *L'Influence de la Langue Turque sur L'Arménien et Les Mots Empruntés au Turc Dans L'Arménien Vulgaire de Constantinople Comparés Avec Ceux de Van, de Karabagh et de Nor-Nakhitchévan*, Moskva 1902, s. 200, 202.

¹⁰⁴ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320, Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 9.

¹⁰⁵ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320, Zoltán Gombocz, *Honfoglaláselőtti Török Jövevényiszavaink*, Budapest 1908, s. 69.

¹⁰⁶ Gün Benderli, Yılmaz Gülen, Zsuzsa Kakuk, Edit Tasnádi, *Türkçe-Macarca Sözlük/Török-Magyar Szótár*, Budapest 2013, s. 453.

¹⁰⁷ Günay Karaağaç, a.g.e., 320.

Bulgarca: *kovrig*: “küçük pasta”, *gevrek*¹⁰⁸: “gevrek, simit, susamlı halka”, *gevrekçi*, *gevrekçiya*¹⁰⁹: “gevrekçi, simitçi”, *gevreğisam*: “gevremek, kuruyup ve kızartılıp sertleşmek”¹¹⁰

Sırpça: *đāvřk*¹¹¹, *đevrek*¹¹²: (okunuşu “cevrek”) “gevrek”¹¹³, “bir çeşit yuvarlak simit”, *đevrekčija*: (okunuşu: “cevrekçiya”) “gevrek yapıp satan kimse, gevrekçi”¹¹⁴

Arnavutça: *gjevrek*: “kırılgan, ince ve kuru; simit, gevrek”¹¹⁵. Edebî dilde “simit” anlamına gelen kelime: *simitë*¹¹⁶

Makedonca: *gevrek*: “gevrek; simit”¹¹⁷

Yunanca: *gkevrékikos*: (okunuşu “gevrékikos”) “kolay kırılan, nazık”, *gkevréki*¹¹⁸: (okunuşu “gevréki”), *gkevrék*: (okunuşu “gevrek”) “simit”¹¹⁹. Edebî dilde: *kuluri*¹²⁰

Sonuç

Türkçe özellikle son bin yıl içerisinde dinî, siyasî ve ticarî ilişkilerinin olduğu farklı kavimlerin dilinden kelimeler almış ve onlara kelimeler vermiştir. Bu ödünçlemeler ile hem Türk dili, hem de temasta bulunulan lisanın kelime hazinesi genişlemiş ve diller zenginleşmiştir. Arapça ve

¹⁰⁸ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320, Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 9, N. Vançef, Y. Kerimof, G. Klasof, Str. Nikolof, Tr. Popof, *Bulgarca-Türkçe Sözlük (Bulgarsko-Turski Rečnik)*, Sofya 1961, s. 134.

¹⁰⁹ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320, N. Vançef, Y. Kerimof, G. Klasof, Str. Nikolof, Tr. Popof, a.g.e., Sofya 1961, s. 134..

¹¹⁰ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320.

¹¹¹ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320, Abdulah Škaljić, *Turcizmi u Srpskohrvatskom Jeziku*, Sarajevo 1966, s. 247.

¹¹² Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320, Abdulah Škaljić, a.g.e., s. 247.

¹¹³ Kurteş Ağuşi, *Türkçe-Sırpça Sırpça-Türkçe Sözlük (Tursko-Srpski Srpsko-Turski Rečnik)*, İstanbul 2002, s. 227.

¹¹⁴ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320, Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 9, Abdulah Škaljić, a.g.e., s. 250.

¹¹⁵ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320.

¹¹⁶ Myxhahit Korça, *Fjalor Shqip-Turqisht dhe Turqisht-Shqip (Sözlük Arnavutça-Türkçe ve Türkçe-Arnavutça Sözlük)*, Üsküp/Shkup 2006, s. 541.

¹¹⁷ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320, Olivera Yaşar-Nasteva, *Turskite Leksički Elementi vo Makedonskiot Yazik*, Üsküp 2001, s. 90, 203.

¹¹⁸ Yervant Sevortyan, a.g.e., s. 9.

¹¹⁹ Günay Karaağaç, a.g.e., s. 320.

¹²⁰ Azmi Aksoy, *Yunanca-Türkçe Türkçe-Yunanca Sözlük*, Alfa Yayınları, İstanbul 2003, s. 611.

Farsça sözcükleri dinî ve ticarî sebeplerden ötürü lisanına dâhil eden Türkçe (Türkiye Türkçesi), bilhassa Osmanlı Devleti çatısı altında kendine tabi olan Hristiyan toplumların diline bol miktarda kelime vermiştir. Bu kelimelerin büyük çoğunluğunu, XIV. yüzyıldan itibaren Anadolu’nun iç ve batı bölgelerinden Balkanlara yerleştirilen Oğuz-Türkmen boylarının ve akabinde söz konusu coğrafyada memurluk görevi yapan Osmanlıların öğrettikleri oluşturmaktadır. Eski Uygur ve Karahanlı Türkçesi dönemlerinden itibaren takip edebildiğimiz “*gevrek*” özellikle Balkan dillerine, ayrıca Rusça ve Ermeniceye geçmiş olan Türkçe verintilerden birisidir. Çağdaş Türk Lehçelerinde “*gevrek*” kelimesinin bilindik anlamlarıyla bir sıfat görevinde kullanımı devam etmiş, ayrıca bazı lehçelerde bazı ağaç ve bitkilerin adı olarak kullanılmıştır. Ancak Türk lehçelerinde “*gevrek*” in simit başta olmak üzere herhangi bir hamur işinin de adı olduğuna rastlanmamaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnamesinden de hatırlanacağı üzere, “*gevrek*” in “*simit*” anlamında XVII. yüzyıl Osmanlı’sında Manisa yöresinde kullanılması, keza bugün Balkan dillerinin birçoğunda yine bu anlamı da içerecek şekilde benzer ve farklı telaffuzlarla kullanılıyor olması, bizi kelimenin bu anlamının peşine düşmeye sevk etmiştir. Zira defalarca zikrettiğimiz gibi, günümüzde İzmir yöresinde “*simit*” için doğrudan “*gevrek*” kelimesi kullanılmaktadır. Kanaatimizce “*gevrek*”, XIV. yüzyıldan itibaren, Batı Anadolu’dan ve özellikle Manisa-Saruhan yöresinden Rumeli-Balkan coğrafyasına göç ve iskân ettirilmeye başlayan Türkmen gruplarının Balkan dillerine bir armağanı olmuştur. Bugün Balkan dillerinde “*simit*” anlamını da kapsayacak bir biçimde var olan bu Türkçe sözcük, yüzyıllarca aynı coğrafyayı paylaşan toplumların gelenek ve göreneklerine etkide bulunan Osmanlı-Türk kültürünün bir katkısıdır. “*gevrek*” sözünün “*simit*” anlamında İzmir yöresinde bu kadar yaygın bir biçimde telaffuz edilmesi, Ege Bölgesinde, bilhassa Manisa ve İzmir’de asırlarca yaşayıp Balkanlara hiç göç etmemiş olan ve Evliya Çelebi’den de öğrendiğimiz üzere zaten “*simit*” yerine “*gevrek*” diyen insanların geleneğine sahip çıkması olarak açıklanabilir. Bununla birlikte XIX. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan ve XX. yüzyılda da devam eden “Balkan muhacereti” gerçeği dikkate alınır, Türk ve Müslüman ahalinin yüzyıllar önce Anadolu’dan götürdükleri “*gevrek*” sözünü, geri döndükleri ata topraklarında yaygınlaştırmış olma ihtimali de akla gelebilir. Zira yine İzmir’de “*domates*” için kullanılan “*domat*” sözcüğünün, aynı söyleyişle Bulgarcada var olması, kentin bir Yörük kenti olmanın yanı sıra bir muhacir kenti olduğu gerçeğini de bize hatırlatmaktadır.

Kaynakça

AÇARYAN, R. A., L’Influence de la Langue Turque sur L’Arménien et Les Mots Empruntés au Turc Dans L’Arménien Vulgaire de Constantinople Comparés Avec Ceux de Van, de Karabagh et de Nor-Nakhitchévan, Moskva 1902

ADİL, (Azerbaycan Dilin İzahlı Lüğeti) IV Cild, Azerbaycan SSR Elmler Akademiyası Nesimi Adına Dilçilik İnstitutu, Bakı: 1964-1978.

AGUŞİ, Kurteş, *Türkçe-Sırpça Sırpça-Türkçe Sözlük (Tursko-Srpski Srpsko-Turski Reçnik)*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2002.

AKSOY, Azmi, *Yunanca-Türkçe Türkçe-Yunanca Sözlük*, Alfa Yayınları, İstanbul 2003, s. 611.

ALTAYLI, Seyfettin, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1258-1; Türk Dilinin Sözlükleri 22a: Azeri, Ankara 2018.

ATALAY, Besim, *Divanü Lûgat-it Türk Kâşgarlı Mahmud*, Birleştirilmiş Birinci Baskı (Cilt I-II-III), Dizin (Cilt IV), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 521, 522, 523, Ankara 2013.

AYVERDİ, İlhan, TOPALOĞLU, Ahmet, *Kubbealtı Lugatı-Türkçe Sözlük*, Çalışma Grubu: Dr. Fahrünnisa Bilecik, Dr. Nevnihal Bayar, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2007.

BENDERLİ, Gün, GÜLEN, Yılmaz, KAKUK, Zsuzsa, TASNÁDI, Edit, *Türkçe-Macarca Sözlük/Török-Magyar Szótár*, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest 2013.

CAFEROĞLU, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 260, Ankara 2011.

CLAUSON, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University, XLVIII. Oxford 1972.

ÇAĞBAYIR, Yaşar, *Ötüken Türkçe Sözlük (Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı)*, Cilt 2 (den-işk), Ötüken Neşriyat, Birinci Basım: 2007, İstanbul 2017.

ÇAKIR, Aylin, “İzmir İli Ödemiş-Kiraz-Beydağ İlçesi Ağızları (Dil İncelemesi-Metinler-Sözlük)”, Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gürer Gülsevin, T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, İzmir 2018.

DANKOFF, Robert, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, Katkılarıyla İngilizceden Çeviren: Semih Tezcan. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 37. İstanbul 2004.

DEMİRCİ, Ümit Özgür, “Eski Türkçe’de Fiiller”, Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mesut Şen, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul 2010.

DS (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü VIII), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Sayı: 211/8, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1993.

DTS (Drevnetyurksiy Slovar’), Hazırlayanlar: V.M. Nadelyayev, D.M. Nasilov, E.R. Tenişev, A.M. Şerbak, Leningrad 1969.

ERCİLASUN, Ahmet Bican, AKKOYUNLU, Ziyat, *Kâşgarlı Mahmud Divânı Lugatı’t-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1120, 4. Baskı, Ankara 2020.

GABAIN, A. von, *Eski Türkçenin Grameri*, Çeviren: Mehmet Akalın, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 532, Ankara 2003.

GAYDARCI, G. A., KOLTSA, E. K., POKROVSKAYA, L. A., TUKAN, B. P., *Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık/Gagauzsko-Russko-Moldavskiy Slovar*, Pod Redaktsiey: N. A. Baskakova, İzdatel'stvo Sovetskaya Entsiklopediya, Moskva 1973.

GOMBOCZ, Zoltán, *Honfoglaláselötti Török Jövevényiszavaink*, A Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest 1908.

GÖKBİLGIN, M. Tayyib, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İşaret Yayınları, İstanbul 2008.

GÜLENSOY, Tuncer, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 911, Ankara 2007.

GÜRİSOY-NASKALİ, Emine, BUTANAYEV, Viktor, İSİNA, Almagül, ŞAHİN, Erdal, ŞAHİN, Liaisan, KOÇ, Aylin, *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara 2007, s. 247.

KAÇALIN, Mustafa S., ÖLMEZ, Mehmet, *Kaşgarlı Mahmud Divânı Lugâti't-Türk Türk Dilinin İlk Sözlüğü*, Haziran 2025, Vakıfbank Kültür Yayınları: 0200, Klasik: 014, İstanbul 2023.

KARAAĞAÇ Günay, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2008.

KLTS (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü) (Kılavuz Kitap I), Kültür Bakanlığı Yayınları: 1731 Kaynak Eserler Dizisi: 54, Ankara 1991.

KOÇ, Kenan, BAYNİYAZOV, Ayabek, BAŞKAPAN, Vehbi, *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara: 2003.

KORÇA, Myxhahit, *Fjalor Shqip-Turqisht dhe Turqisht-Shqip (Sözlük Arnavutça-Türkçe ve Türkçe-Arnavutça Sözlük)*, Üsküp/Shkup 2006.

LESSING Ferdinand, *Moğolca Türkçe Sözlük*, Çev.: Günay Karaağaç, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/2, Ankara 2003.

MENİNSKİ, F.M. *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae*, Viennae, Austriae 1680.

MUZAFAROV, Refik, MUZAFAROV, Nüzhet, *Kırım Tatar Türkçesi Türkiye Türkçesi Rusça Sözlük*, Çeviren: Nariman Seyityahya (Seytyagyayev), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları; 1256 Türk Dillerinin Sözlükleri 16a: Kırım Tatarcası, Ankara 2018, s. 181.

ORALTAY, Hasan, YÜCE, Nuri, PINAR, Saadet, *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1984.

Orus-Qaraçay-Malqar Sözlük (Russko-Karaçaevo-Balkarskiy Slovar), pod redaktsiey H. İ. Suyunçeva-İ. H. Urusbieva, Til, Literatura em İstoriya Canından Qaraçay-Çerkes İlmu İzlem İnstitut, Sovetskaya Entsiklopediya İzdatel'stvo, Moskva 1965.

ÖDİL (Özbek Tilining İzohli Luğati), Akademiya Nauk Uzbekskey SSR-İnstitut Yazıka i Literaturı İmeni A. S. Puşkina, İzdatel'stvo Russkiy Yazık, Moskva 1981.

ÖZDEN Muharrem, DOĞAN Levent, BAYRAKTAR Fatma Sibel, *Trakya Ağızları Sözlüğü I-II-III*, Trakya Üniversitesi Yayınları No: 192, Edirne 2018.

PEKACAR, Çetin, *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 1032, Ankara 2011.

Rusça-Qumuqça Sözlük (Russkiy-Kumukskiy Slovar’), pod redaktsiey Z. Z. Bamatova, SSSR’ni İlmular Akademiyasını Dağıstan Filialı-İstoriya, Til va Literatura İnstitutu, Moskva 1960.

Rusça-Tatarça Sözlük (Russko-Tatarskiy Slovar’), pod redaktsiey doktora filologičeskih nauk F. A. Ganieva, İnsan, Moskva 1997.

Rusça-Qaraqalpaqça Sözlük (Russko-Karakalpakskiy Slovar’), pod redaktsiey N. A. Baskakova, Özbekistan SSR İlimler Akademiyasınıñ Qaraqalpaqstan Filialı-Tariyx, Til hām Ādebiyat İnstitutı, Sovetskaya Entsiklopediya Baspası, Moskva 1967.

SEVORTYAN, Yervant, *Etimologičeskiy Slovar’ Tyurkskih Yazıkov (ETSYa)*, Moskva 1997.

ŠKALJIĆ, Abdulah, *Turcizmi u Srpskohrvatskom Jeziku*, “Svjetlost” İzdavačko Preduzeće, Sarajevo 1966.

ŞİMŞEK, Adiye, *İskeçe İli Ağızları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2020.

ŞÇERBINİN, V. G., *Russko-Turetskiy Slovar’ (Rusça-Türkçe Sözlük)*, Russkiy Yazık, Moskva 1989.

Ş. SAMİ, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1999.

TIETZE Andreas, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, Üçüncü Cilt: F-J*, Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA, TÜBA Yayın Editörü: Semih Tezcan, Ankara 2016.

TOPARLI Recep, VURAL, Hanifi, KARAATLI, Recep, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara 2003.

USEİNOV, S. M., *Qırımtatarca-Rusça Luğat (Russko-Krımşkotatarskiy Slovar’)*, pod obşçey redaktsiey Ediye Muslimovoy, İzdatel’skiy Dom: “Tezis”, Simferopol’ 2007, s. 22.

TrS (Türkçe Sözlük), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 549, Ankara 1998.

TS (Tarama Sözlüğü), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 212, Ankara 1996.

VANÇEF, N., KERİMOF, Y., KLASOF, G., NİKOLOF, Str., POPOF, Tr. (Derleyenler), *Bulgarca-Türkçe Sözlük (Bılgarsko-Turski Reçnik)*, Redaktörler: Akad. St. Romanski, St. İlçef, Tuğ. Deliorman, Bulgaristan İlimler Akademisi Yayınevi, Sofya 1961.

WILKENS, Jens, *Handwörterbuch des Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch) Eski Uyğurcanın El Sözlüğü (Eski Uyğurca-Almanca-Türkçe)*, Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Universitätsverlag Göttingen, Göttingen 2021.

YAŞAR-NASTEVA, Olivera, *Turските Лeksiчки Elementi vo Makedonskiot Yazık*, İnstitut za Makedonski Yazık “Krste Misirkov”, Üsküp 2001.

YUDAHİN, K. K., *Kırgız Sözlüğü Cilt: 2 (K-Z)*. (Çeviren: Abdullah Taymas), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 121, Ankara 1998.

YUSİPOVA, Roza Rizovna, *Yeni Türkçe-Rusça Sözlük*, Multilingual, İstanbul 2006.

Kuşoğlu, M. O. (2025). “Gevrek” Kelimesinin Kökeni, Anlamları ve Yayıldığı Coğrafya Üzerine. ANKARAD, 6(11), 161-185.

YUSUF, Berdak, TULUM, Mehmet Mahur, *Sözlük (Özbekistan Türkçesi-Türkiye Türkçesi/Türkiye Türkçesi-Özbekistan Türkçesi)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul: 1994.